

MIRCEA MALIȚA ȘI MAREA STRATEGIE A DECENIULUI DESCHIDERII

LUCIAN-ȘTEFAN DUMITRESCU*

Articolul își propune să reliefeze contribuția Ambasadorului Mircea Malița la profilarea și concretizarea mării strategii a Deceniului Deschiderii. Ideea pivot a articolului este că sintagma Deceniul Deschiderii, sintagmă plăsmuită de Academicianul Mircea Malița, reprezintă de fapt eticheta sau expresia concentrată a unei doctrine de securitate, respectiv a doctrinei Dej-Maurer. Dintr-o perspectivă ideal tipică, Deceniul Deschiderii poate fi interpretat ca vectorul extern al doctrinei Dej-Maurer manifestă în deceniul șase al secolului trecut, în vreme ce componenta internă a acesteia a constituit-o strategia de neutralizare a controlului economic, militar și politic exercitat de Uniunea Sovietică asupra României, strategie ce a produs efecte în anii '50. Articolul își propune deci să evidențieze liniile de forță ale doctrinei de securitate Dej-Maurer, fără însă să se transforme într-un panegiric la adresa acesteia. În definitiv, ceea ce contează la orice mare strategie, dincolo de asertivitatea politicilor specifice și de inovațiile doctrinare, este surplusul de securitate politică, economică și socială creat pentru cetățean.

Pe scurt, despre marea strategie¹

Deceniul Deschiderii este îndeobște cunoscut ca perioada de maximă strălucire a diplomației românești în perioada Războiului Rece. Dar diplomația nu acționează *per se*. „Diplomația nu elaborează politică; ea este o tehnică în slujba unei anumite politici”². Ca atare, ipoteza articolului este că acțiunea diplomatică concentrată în sintagma Deceniul Deschiderii este de fapt efectul unei mari strategii sau a unei doctrine de securitate, respectiv doctrina Dej-Maurer.

Prin doctrină prezidențială sau doctrină de securitate se înțelege sintagma care „distilează strategia de politică externă a unui președinte”³. *Great Society*

* Cercetător științific III, dr., la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române.

¹ Pentru o discuție pe larg despre marea strategie vezi Lucian-Ștefan Dumitrescu, „Bilanțul Doctrinei Obama. Marea strategie americană în perioada 2009-2016” în *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, Nr. 4/2016, pp. 37-58.

² Mircea Malița, *Diplomația Școli și instituții*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1970, p. 37.

³ Colin Dueck, *The Obama Doctrine. American Grand Strategy Today*, New York, Oxford University Press, 2015, p. 1.

Rev. Șt. Pol. Rel. Int., XIV, 1, pp. 116–129, București, 2017.

constituie sintagma specifică doctrinei Lyndon Baines Johnson, iar *Détente* sau des-tindere strategică este un alt nume pentru doctrina Nixon. *Democratic Enlargement* a constituit esența doctrinei Clinton, *War on Terror* a doctrinei George W. Bush, iar *Leading from Behind* a reprezentat eticheta doctrinei Obama. De asemenea, *coexistența pașnică* este sintagma ce desemnează doctrina Hrușciiov, iar *suveranitatea limitată* constituie eticheta doctrinei Brejnev, pentru ca doctrina Gorbaciov sau doctrina Sinatra să fie cunoscută prin expresia *I Do It My Way*. Articolul argumentează că Deceniul Deschiderii este de fapt sintagma ce evidențiază vectorul extern al doctrinei Dej-Maurer. Alte etichete posibile pentru doctrina Dej-Maurer ar putea fi *doctrina diminuării răului*, a *disidenței limitate* ori a *coabitării cu Uniunea Sovietică*.

Făcând diferența dintre geopolitică, care se referă la importanța strategică a resurselor și a rutelor către aceste resurse, și marea strategie, care înseamnă capacitatea statului de a controla resurse și rute de comunicare pentru a-și extinde sau a-și menține poziția de putere⁴, Jakub Grygiel identifică tipurile de acțiune specifice pentru marea strategie. Este vorba despre acțiuni diplomatice și militare orientate spre anumite zone geografice, motiv pentru care Grygiel consideră că relația dintre geopolitică și marea strategie este de regulă una simbiotică. Sfera marii strategii este însă mai largă. Ea include de regulă și politici economice și acțiuni geoeconomice, specifice mai ales statelor autocrate, ce stimulează dezvoltarea capitalismului de stat⁵. Dincolo însă de această omisiune, altceva este important la Grygiel. El echivalează doctrina prezidențială, ce distilează acțiunea de politică externă a unei administrații, cu marea strategie a acelei administrații. Dintr-o perspectivă realistă, marea strategie se referă la „teoria statului despre cum poate produce cel mai eficient securitate pentru sine însuși”⁶. Se poate discuta pe larg despre neajunsurile viziunii realiste, care reifică masiv statalitatea, nu definește convingător puterea și, în general, pierde din vedere importanța ideilor, normelor și oamenilor în explicarea schimbărilor apărute în politica mondială. În pofida acestor neajunsuri, am ales coridorul paradigmatic al realismului pentru lectorul care caută să înțeleagă conceptual marea strategie. Și m-am axat pe definiția lui Hal Brands, care vede marea strategie drept „un cadru integrat de interese, amenințări, resurse și politici publice. Este cadrul conceptual care ajută națiunile să stabilească unde vor să ajungă și cum ar trebui să ajungă acolo; este o teorie sau o logică care ghidează liderii ce caută securitate într-o lume complexă și nesigură”⁷. Cadrul conceptual la care se referă Brands e de regulă un cadru identitar și este manifest în cultura strategică sau în cultura de securitate a unui stat. Suporterii paradigmei constructiviste susțin că acest cadru conceptual este vital pentru înțelegerea marii strategii. Neancorat identitar, interesul este fluctuant, motiv pentru care, susțin constructiviștii, cele mai impor-

⁴ *Op. cit.*, p. X.

⁵ Joshua Kurlantzick, *State Capitalism. How the Return of Statism Is Transforming the World*, New York, Oxford University Press, 2016.

⁶ Christopher Layne, *The Peace of Illusions. American Grand Strategy from 1940 to the Present*, London, Cornell University Press, 2006, p. 6.

⁷ Hal Brands, *What Good is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush*, London, Cornell University, 2014, p. 3.

tante aspecte ale securității sunt de fapt cele intangibile sau emoționale, precum „prosperitate economică, o ideologie particulară, unificare națională, iar ocazional drepturile omului”⁸.

Cea mai mică dependență posibilă față de Uniunea Sovietică, ca esență a doctrinei Dej-Maurer, a presupus implicarea României îndeosebi într-un exercițiu *soft* de contrabalansare strategică. Christopher Layne precizează că statele care aleg conduita contrabalansării strategice în raport cu un hegemon regional au la dispoziție trei tipuri de comportamente. O *contrabalansare de tip soft*, cu accent pe activitatea diplomatică menită să creeze ancore de securitate alternative, o *contrabalansare opacă*, care presupune axarea pe dezvoltare economică și tehnologică în acord cu principiul clasic de la bogăție la putere, sau, ca ultimă variantă, *contrabalansarea de tip hard power temperat* (semi-hard balancing), exemplul edificator în acest sens fiind acela al Uniunii Europene care contruiește o politică externă și de securitate comună, dublată de inițiative pentru înființarea unei armate europene⁹. Articolul avansează deci ipoteza că marea strategie a Deceniului Deschiderii a constituit un exercițiu soft de contrabalansare a României în raport cu Uniunea Sovietică.

Marea strategie a Deceniului Deschiderii. Doctrina Dej-Maurer

De ce doctrina Dej-Maurer, în loc de doctrina Dej sau de doctrina Maurer? De ce nu doctrina Maurer-Dej? Răspunsul este relativ facil. Pragmatismul doctrinei Dej-Maurer nu este contrabalansat de componenta doctrinară, puternic antifonată din punct de vedere identitar. Pentru mai multă precizie, se poate spune că, dintr-o perspectivă paretiană, doctrina Dej-Maurer a fost impulsionată (și) de un reziduu identitar local, dar acesta a fost slab profilat ca derivație. Cu alte cuvinte, doar la prima vedere doctrina Dej-Maurer a fost o doctrină de securitate fără doctrină, în contextul hegemoniei doctrine exercitate de internaționalismul socialist. Și mai este un argument. Care ține mai puțin de faptul că Dej a fost un practician al puterii, în vreme ce Maurer s-a dovedit a fi simultan un practician și un doctrinar al puterii. Argumentul e reprezentat mai degrabă de prietenia dintre cei doi, de încrederea reciprocă și de faptul că împărtășeau aceeași viziune strategică: cea mai mică dependență posibilă a României față de Uniunea Sovietică. Viziunea se conturase în urma discuțiilor purtate în casa viitorului Patriarh Justinian Marina, în vara lui 1944. Experiența politică a lui Maurer era net superioară celeia deținute de Dej. Maurer înțelesese încă de dinainte de terminarea celui de al Doilea Război Mondial că marxismul reprezenta doar o derivație într-o lume hobbesiană, avidă de putere și „fără repere ideologice adevărate”¹⁰. Maurer s-a încumetat să îl citească critic¹¹ pe Marx și

⁸ Peter Gowan, *A Calculus of Power. Grand Strategy in the Twenty-First Century*, London, Verso, 2010, p. 118.

⁹ Christopher Layne, *The Peace of Illusions. American Grand Strategy from 1940 to the Present*, London, Cornell University Press, 2006, p. 147.

¹⁰ Mircea Malița, Dan Dungăciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, București, Ed. Rao, 2014, p. 213.

¹¹ Ținând cont de circumstanțele interne și internaționale, o parcurgere critică a lui Marx constituia nu doar o performanță intelectuală. Era în primul rând un gest de frondă politică.

constatase că, deși premisa marxismului o constituia libertatea omului și democrația societății, Marx lăsase nelămurită problematica dictaturii de clasă. Astfel, Maurer îi expune lui Dej încă din 1944 clivajul doctrinar și instituțional dintre stalinism, înțeles ca dictatură personală, și marxism, tradus ca dictatură de clasă. În condițiile în care traversarea instituțională de la capitalism la comunism nu se putea produce rapid, acțiunea militar-politică a Uniunii Sovietice în România urma să fie ghidată mai degrabă de repere staliniste și mai puțin de repere marxiste. În atare condiții, se impunea ca România să se îndepărteze de Uniunea Sovietică. „Sarcina de a ieși de sub stăpânirea lui Stalin – i-am spus – este obligatorie pentru orice comunist care gândește în lumina elementelor fundamentale ale marxismului”¹². E greu de spus cât marxism știa Gheorghiu-Dej. Fiind preocupat însă de accesarea la putere, Dej înțelegea că subordonarea totală a României față de Uniunea Sovietică se traducea într-o felie străvezie din tortul puterii pentru grupul național. Spre deosebire deci de un Maurer dubitativ, care-și dorea răgazul necesar pentru a scrie lucrarea *Marx și lumea de astăzi*, Gheorghiu-Dej a fost un om de acțiune. „Dej era un spirit foarte pragmatic, îl interesau problemele: să definească ce trebuie făcut și apoi trecea la cum trebuie făcut. Iar înainte de asta trebuia să se asigure cine va face”¹³. Corneliu Mănescu zugrăvește un Gheorghiu-Dej suspicios, răzbunător și afectat în orgoliul propriu de faptul că, deși era secretar al partidului, pe pancartele propagandei era reproducă ierarhia „Ana, Luca, Teo, Dej”¹⁴. Mănescu punctează totuși preocuparea lui Gheorghiu-Dej pentru politica externă și percepția acestuia că Uniunea Sovietică se manifesta în România precum o putere colonială ce genera dezvoltarea sistematică a subdezvoltării. De altfel, diminuarea controlului sovietic asupra economiei României începea încă din 1953, când Gheorghiu-Dej solicită consilierilor economici să predea funcțiile unor reprezentanți locali. România a fost prima țară membră a Pactului de la Varșovia care și-a răscumpărat Sovromurile. Procesul de reinstaurare a controlului național asupra Sovromurilor debutează în 1954 și se încheie în 1957, an în care erau răscumpărate Sovromurile din domeniul extracției de petrol și uraniu¹⁵.

Indiscutabil, profilarea Deceniului Deschiderii a fost posibilă într-un context internațional specific. Ambasadorul Nicolae Ecobescu punctează că decesul lui Stalin, schisma sovieto-chineză și retragerea trupelor sovietice din România în 1958 sunt ingredientele care au făcut posibil Deceniul Deschiderii¹⁶. Nu trebuie însă nesocotită acțiunea internă, care valorifică această fereastră de oportunitate. Larry Watts precizează că din punct de vedere politic exista încă din anii '50 o strategie în trei pași de neutralizare a omniprezenței Uniunii Sovietice în România. Strategia precizată de Watts era în realitate un demers de recucerire a stătalității

¹² Lavina Betea, *Partea lor de adevăr*, București, Ed. Compania, 2008, p. 237.

¹³ Mircea Malița, Dan Dungăciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, București, Ed. Rao, 2014, p. 213.

¹⁴ Lavina Betea, *Partea lor de adevăr*, București, Ed. Compania, 2008, p. 493.

¹⁵ Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, București, Ed. Rao, 2011, p. 191.

¹⁶ Nicolae Ecobescu, „Distanțarea de Moscova – o opțiune strategică ireversibilă a României” în Ambasador Nicolae Ecobescu (coord.), *România supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii Războiului Rece*, Vol. I, București, Fundația Europeană Titulescu, 2013.

de forțele politice locale din România. Pentru atingerea acestui obiectiv era nevoie în primul rând de retragerea consilierilor sovietici și a Armatei Roșii. Urma neutralizarea influenței exercitate de cetățenii români aflați în poziții cheie și care dețineau dublă cetățenie. Urma, ca element important al diminuării controlului Moscovei, eliminarea rețelelor de agenți sovietici în România¹⁷. Din această perspectivă, un amănunt este important. În mod obișnuit, se consideră că Deceniul Deschiderii debutează în 1962, anul organizării în cadrul Universității București a unui program post-universitar de specializare în relații internaționale, respectiv un master de studii de securitate *avant la lettre*, în cadrul căruia urmau să fie admiși și reprezentanți ai meseriilor liberale. Interesant este că tot în 1962 Gheorghiu-Dej decide crearea unui nucleu de ofițeri de contraspionaj și informații, al cărui obiectiv consta în devoalarea și anihilarea rețelelor de agenți sovietici¹⁸. Strategia în trei pași la care se referă Watts, cu înființarea centrului de contraspionaj în 1962 ca punct culminant, reprezintă de fapt dimensiunea internă a doctrinei Dej-Maurer, care țintea la înlăturarea controlului economic, militar și politic al Moscovei asupra României.

Ca strategie a coabitării sau a disidenței limitate, doctrina Dej-Maurer nu a excelat la nivel doctrinar. Pe scurt, nu a oferit o alternativă doctrinară – prosperitate economică, unificare națională sau drepturi ale omului – la linia ideologică promovată de Moscova, pe care a acceptat-o. Și aceasta poate fi considerată scăderea majoră a doctrinei Dej-Maurer. Sau chiar un motiv de a respinge existența unei astfel de doctrine de securitate, care la prima vedere pare lipsită de identitate. În realitate însă, promovarea unei alternative doctrinare s-ar fi dovedit sinucigașă, de vreme ce axul central al mării strategii sovietice, chiar și după emergența doctrinei Hrușciiov, continua să fie masiv din punct de vedere ideologic. „Accentuând importanța preocupărilor ideologice, (marea strategie sovietică) refuza să diferențieze între interesele Uniunii Sovietice și cele ale aliaților din Pactul de la Varșovia. Privea interesele «naționale» ale Uniunii Sovietice ca extinzându-se dincolo de granițele republicilor sovietice pentru a acapara inclusiv statele est europene”¹⁹. Revoluția maghiară din 1956 relevă faptul că doctrina Hrușciiov, a coexistenței pașnice, se putea metamorfoza rapid într-o doctrină Brejnev, a suveranității limitate. Ca atare, incapacitatea de a dibui un ax ideologic alternativ în doctrina Dej-Maurer ar trebui privită mai puțin ca slăbiciune și mai degrabă ca un exercițiu de cumpătare strategică, în contextul manifestării unui excepționalism sovietic abraziv în raport cu orice inițiativă identitară a statelor din „comunitatea socialistă”. Preluat de Stalin din scrierile militare ale lui Frunze, excepționalismul sovietic pleca de la premisa organizării sociale superioare a Uniunii Sovietice. De aici, axioma. În confruntarea dintre blocul comunist și cel capitalist, victoria avea să-i revină primului. Îngrijorător era faptul că, transferat la nivelul strategiei nucleare, excepționalismul sovietic perora că blocul socialist

¹⁷ Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, București, Ed. Rao, 2011, p. 201.

¹⁸ *Ibidem*, p. 216.

¹⁹ Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, London, The University of North Carolina Press, 2003, p. 4.

avea să supraviețuiască chiar și unui război nuclear, din care ar fi ieșit deci câștigător, principiu inserat de altfel în doctrina militară sovietică elaborată de generalul Nikolai Talenskii în debutul anilor '50²⁰. În lumina acestui exceptionalism sovietic, doctrina Hrușciov era departe de a fi o veritabilă doctrină a coexistenței pașnice. Era mai degrabă o doctrină a *coexistenței competitive*²¹ ce se putea metamorfoza rapid într-o doctrină Brejnev *avant la lettre*, așa cum a demonstrat episodul din 1956, soldat cu înnăbușirea revoluției ungare. În acest context, disidența doctrinară nu ar fi fost cea mai inspirată cale de a apropia România de Occident și de a o îndepărta simultan de Uniunea Sovietică. Din acest motiv, Maurer a asigurat sistematic partea sovietică de loialitatea României în cadrul blocului socialist. Realismul politic al lui Ion Gheorghe Maurer transpare, de pildă, din convorbirea avută în 1965 cu A. I. Mikoian, președinte al Prezidiului Sovietului Suprem. „Vreau să vă asigur de părerea noastră, a tuturor, a membrilor Biroului Politic și ai Comitetului Central că pentru noi prietenia cu URSS este temelia politicii noastre externe. Aceasta este nu numai o chestiune sentimentală, dar și rațională, de interes. Noi nu concepem dezvoltarea unei țări socialiste în afara comunității lagărului socialist”²². Orice abatere doctrinară în raport cu soteriologia luptei de clasă ar fi fost socotită o erezie, aspect surprins și de Academicianul Mircea Malița, care ilustrează, pe de o parte, disidența recomandată de Maurer față de URSS, iar, pe de altă parte, absența vectorului doctrinar din doctrina Dej-Maurer. „Nu părăsim alianța estică, dar, când e cazul, decidem altfel decât grupul. *Nici ideologia n-o schimbăm*”²³. Tot academicianul Malița evidențiază și suplețea doctrinară dovedită de Maurer, în condițiile în care disidența relativă a României producea idiosincrazii severe la Moscova²⁴. Spre deosebire însă de Ceaușescu, Maurer nu a cauzat niciodată încordări ireconciliabile între București și Moscova.

Academicianul Mircea Malița povestește despre recomandarea făcută de Maurer diplomaților români și, în general, inteligenței vremii, de a nu ataca Uniunea Sovietică la nivel doctrinar și de a se abține de la aplicarea de etichete minimalizatoare Kremlinului, așa cum procedase o parte a presei cehoslovace în 1968, când se insistase asupra rădăcinilor asiatice și asupra spoielii civilizaționale europene a Uniunii Sovietice. Interesant este că recomandarea lui Maurer devine un reper al culturii de securitate a momentului. „Se pare că acea frază, acel ziar cu această informație, a fost pe masa celor care au luat decizia de invadare a

²⁰ R. Craig Nation, *Black Earth, Red Star. A History of Soviet Security Policy, 1917-1991*, London, Cornell University Press, 1992, p. 211.

²¹ *Ibidem*, p. 203.

²² Nicolae Ecobescu, „România la Națiunile Unite în anii '60 și '70: Prezență activă, creatoare, constructivă” în Ambasador Nicolae Ecobescu (coord.), *România supraviețuire și afirmare prin diplomatie în anii Războiului Rece*, Vol. IV, București, Fundația Europeană Titulescu, 2014, pp. 539-540.

²³ Mircea Malița, Dinu C. Giurescu, *Zid de pace, turnuri de frăție. Deceniul deschiderii: 1962-1972*, București, Ed. Compania, 2011, p. 40, s.m.-L.D.

²⁴ Larry Watts precizează că Cehoslovacia ar fi sugerat Uniunii Sovietice să permită retragerea României din Pactul de la Varșovia în 1964. Sugestia a fost categoric respinsă de Hrușciov din motive strategice. Ieșită din Pactul de la Varșovia, România s-ar fi putut alia cu Iugoslavia și Albania ceea ce ar fi redus semnificativ proiecția geopolitică a Uniunii Sovietice asupra Balcanilor. Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, București, Ed. Rao, 2011, p. 261.

Cehoslovaciei. Mai ales rușii sunt foarte sensibili și e o sensibilitate în special la ideea de prietenie, respect mutual, dacă nu și de admirație. Credeți că în deceniul deschiderii a apărut vreodată vreun rând în vreun ziar sau revistă tipărită în România cu ceva negativ la adresa Uniunii Sovietice? Niciodată. Acum sigur că putea fi totul controlat prin faptul că se practica cenzura. *Nu numai asta, cred că era și o cenzură colectivă sau o autocenzură a celor care scriau și care știau foarte bine că nu este abordabil acest lucru*²⁵. Această autocenzură reliefată de Academicianul Mircea Malița pare să fi avut valoare de doxă de securitate în vreme de, altfel spus, reflex strategic mai mult sau mai puțin conștient, ceea ce înseamnă că inițiativa formală a lui Maurer, de a nu inova doctrinar în procesul de coabitare a României cu Uniunea Sovietică, căpătase un corespondent pe palierul informal al culturii de securitate a momentului.

De regulă, doctrinele de securitate se conturează prin declarații prezidențiale și/sau prin intermediul unor documente strategice specifice, cel mai bun exemplu în acest sens fiind strategia de apărare sau de securitate a unui stat. În cazul doctrinei Dej-Maurer expresia formală a acesteia a fost așa-numita Declarație de Independență din aprilie 1964. Textul în discuție, a cărui denumire completă a fost *Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale*, a fost adoptat în plenara lărgită a CC a PMR și a generat așa-numita Primăvară de la București. Deloc surprinzător, identitatea doctrinară a textului lipsea cu desăvârșire. „Terminologia folosită era una conformă cu dogmele, utopiile și stereotipurile ideologiei comuniste. Era evitat astfel riscul acuzațiilor de deviaționism, revizionism, particularism și naționalism exacerbat, afirmându-se însă, în mod abil, dar cu toată claritatea, punctele de vedere proprii, tezele și considerentele promovate de Partidul Muncitoresc Român”²⁶. E mai puțin important pentru acest articol dacă Declarația de Independență a fost o replică politică la Planul Valev²⁷, a cărui existență este contestată astăzi de unele voci²⁸. Semnificativ este că documentul reproducea fidel linia lui Gheorghe Maurer de a nu șarja doctrinar Uniunea Sovietică. În ceea ce privește conținutul, cele mai multe dintre prevederi sunt extrem de sugestive pentru asertivitatea doctrinei Dej-Maurer. Bunăoară, se stipula dreptul exclusiv al fiecărui partid de a-și rezolva problemele organizatorice și de a-și desemna conducerea politică. Era respins deci principiul ierarhiei între partidele comuniste, precum și practica etichetării altor partide socialiste ca antimarxiste, atunci când apărea incongruența de perspectivă politică. Respingerea ierarhiei dintre partidele comuniste echivala cu respingerea ierarhiei (geo)politice între statele membre ale Pactului de la Varșovia.

²⁵ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, București, Ed. Rao, 2014, p. 195, s.m. - L.D.

²⁶ Nicolae Ecobescu, „Distanțarea de Moscova – o opțiune strategică ireversibilă a României” în Ambasador Nicolae Ecobescu (coord.), *România supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii Războiului Rece*, Vol. I, București, Fundația Europeană Titulescu, 2013, p. 369.

²⁷ Ion Avram, „Secvențe din politica externă a României” în *Pagini din diplomația României*, Iași, Ed. Junimea, 2012, p. 147.

²⁸ (http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/inexistenta-unui-plan-valev-1964).

Dincolo de apropierea de Occident și de diplomația multilaterală disidentă în raport cu Uniunea Sovietică, doctrina Dej-Maurer viza obținerea unei ancore de securitate pentru România în „comunitatea socialistă“. Așa se profila axa București-Pekin, nucleu al unui potențial centru socialist concurent, care mai includea Iugoslavia și Albania, și care stârnea îngrijorare la Moscova. O altă țintă a doctrinei Dej-Maurer a fost apropierea României de țările nealiniat, cu consecința unui mini-colonialism economic care permite României, pentru scurtă vreme, să facă saltul din periferia în semiperiferia sistemului mondial modern. Astfel, componenta geoeconomică a doctrinei Dej-Maurer se concretiza într-o expansiune economică – foarte probabil unică – a României în Orientul Mijlociu și în Nordul Africii. Erau construite rafinării de petrol în Siria și în Iordania, fabrici de ciment și uzine chimice în Egipt și în Irak, depozite de petrol și combustibil în Sudan și în Yemen²⁹. De asemenea, România era implicată în prospecțiuni pentru descoperirea de zăcăminte petrolifere în Algeria, Maroc, Libia, Somalia și Irak.

Obiectivul strategic al lui Ion Gheorghe Maurer a fost unul precis. „Reperul lui maximal era să facă în România viața cât mai suportabilă“³⁰. De altfel, reușita marii strategii a Deceniului Deschiderii sau a doctrinei Dej-Maurer ar trebui apreciată tocmai în raport cu acest reper. Adică în raport cu efectele pe care doctrina Dej-Maurer le-a avut asupra securității social-politice a cetățenilor României în deceniul șase al secolului XX. E nu numai o abordare de bun simț, ci și una academică. James D. Boys precizează că atunci când este discutat succesul sau, dimpotrivă, eșecul unei administrații, contează mai puțin gabaritul doctrinar al marii strategii ori caracterul novator al conceptelor utilizate³¹. Ceea ce contează în ultimă instanță este plusprodusul de securitate pe care acțiunea politică, diplomatică, militară sau economică subsumată unei mari strategii l-a creat pentru cetățenii unui stat.

Mircea Malița și Deceniul Deschiderii

Prin acțiunea sa politico-diplomatică, Mircea Malița a fost unul dintre protagoniștii Deceniului Deschiderii. Din punct de vedere conceptual însă, Academicianul Mircea Malița este chiar creatorul Deceniului Deschiderii, ca inventator al acestei sintagme devenită deja clasică. O sintagmă care, din perspectiva acestui articol, constituie de fapt eticheta unei Mari Strategii, respectiv a doctrinei de securitate Dej-Maurer. Secțiunea prezintă mai întâi perspectiva conceptuală a Academicianului Malița asupra Deceniului Deschiderii, pentru a detalia apoi activitatea diplomatică care l-a avut drept protagonist.

„Cel care a impus sintagma «deceniul deschiderii» este academicianul Mircea Malița, care definește intervalul 1962-1972 din istoria românească postbelică cu

²⁹ Mircea Malița, Dinu C. Giurescu, *Zid de pace, turnuri de frăție. Deceniul deschiderii: 1962-1972*, București, Ed. Compania, 2011, p. 57.

³⁰ Mircea Malița, Dan Dungăciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, București, Ed. Rao, 2014, p. 213.

³¹ James D. Boys, *Clinton's Grand Strategy. US Foreign Policy in a Post-Cold War World*, New York, Bloomsbury, 2015, p. 272.

acest nume³². Semnificativ este că Academicianul Mircea Malița definește Deceniul Deschiderii nu doar ca pe un segment temporal. Deceniul Deschiderii este prezentat mai degrabă ca un proces cu trei etape. Obținerea, într-o primă fază, a unei minime deschideri tacite, informale deci, din partea Occidentului, pentru că nu putea fi vorba despre un pact sau de o alianță formală. România exprima, într-o a doua fază, nevoia de a fi consultată pentru orice intervenție militară, fiind refuzat astfel orice automatism sau inerție impusă de cultura strategică a Pactului de la Varșovia în privința operațiunilor militare. Pentru ca în ultima fază a procesului, România să adopte poziții diferite la ONU față de Uniunea Sovietică și de ceilalți membri ai blocului comunist. Această perspectivă procesuală este un argument pentru teza centrală a articolului: Deceniul Deschiderii constituie manifestarea vectorului extern al doctrinei Dej-Maurer, o strategie de securitate al cărei principal obiectiv viza, în interacțiunea geopolitică București-Moscova, „cea mai mică dependență posibilă, adică scăderea continuă a gradului de dependență, aproape pe neobservate³³”.

Mircea Malița a făcut parte din echipa de profesioniști care a contribuit direct la realizările Deceniului Deschiderii. A fost adus în Ministerul de Externe în 1961, ca adjunct al ministrului pentru Națiunile Unite, în cadrul unei acțiuni de reprofesionalizare a ministerului, ce a presupus înlocuirea personalului loial Anei Pauker. Consecința injectiei cu expertiză făcută în 1961 în diferite instituții ale statului a fost demararea, în 1962, a procesului reprezentat de Deceniul Deschiderii. Ar trebui amintit aici, pe scurt, rezultatul epurării personalului din Ministerul de Externe – instituția se numea Ministerul Afacerilor Străine la vremea aceea – din anii 1947-1948. La data de 1 decembrie 1948, în cadrul Ministerului Afacerilor Străine activau 513 salariați bugetari și 91 diurniști. „Din cei 513 bugetari, 42 reprezentau «personalul bugetar vechi», iar 471 «personalul bugetar nou». *Cea mai mare parte a noilor veniți nu avea însă nicio legătură cu diplomația*³⁴”.

Deceniul Deschiderii ar fi putut începe în 1961, odată cu numirea lui Ion Gheorghe Maurer în funcția de prim-ministru al României, poziție pe care o va deține până în 1974. Debutul Deceniului Deschiderii este amânat însă cu un an de zile, întrucât lipsea logica necesară declanșării unei acțiuni diplomatice de disidență limitată în raport cu Uniunea Sovietică și ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia. Potrivit lui Mircea Malița, declanșatorul deceniului deschiderii în plan intern l-a constituit ceea ce poate fi socotit primul program de master de relații internaționale din România. Era de fapt un curs post-universitar de doi ani în domeniul relațiilor internaționale organizat la Universitatea din București, ce avea menirea de a spori nivelul de expertiză a diplomaților români și, un aspect semnificativ, de a lărgi aria de selecție a viitorilor diplomați. Pentru că dacă ar fi fost organizat de Ministerul de Externe, filtrul de selecție ar fi fost obturat puter-

³² Dan Dungaciu, „Deceniul deschiderii“ în *Enciclopedia Relațiilor Internaționale. Teorii, doctrine, instituții*, București, Ed. Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2015, p. 99.

³³ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, București, Ed. Rao, 2014, p. 180.

³⁴ Andrei Alexandru Căpușan, *Diplomați români de elită*, București, Ed. Ars Docendi, Vol. II, 2009, p. 192.

nic de grila politică aplicată de o școală de cadre, care, printre alte specializări, producea și diplomați în regim intensiv, în urma unor cursuri cu o durată de aproximativ șase luni. Organizarea acestui curs postuniversitar a căzut în sarcina lui Mircea Malița la inițiativa lui Corneliu Mănescu, numit ministru de externe cu un an înainte, în 1971. Mănescu a înțeles rapid deficitul major de personal cu care se confrunta Ministerul de Externe atât din punct de vedere cantitativ, dar mai ales din punct de vedere calitativ. Cursul post-universitar amintit mai sus, care iniția practic procesul de modernizare a diplomației din România a secretat profesionalismul în abența căruia Deceniul Deschiderii s-ar fi profilat probabil altfel. Dar reproducerea acestui profesionalism pe termen lung s-a dovedit imposibilă din punct de vedere instituțional. „Secția externă a partidului i se plângea lui Ceaușescu că oamenii pregătiți de Externe nu au o corespunzătoare conștiință partinică. Parcă ar fi profesori sau doctori, și nu activiști de partid, cum trebuie să fie diplomații”³⁵. Drept urmare, cursul postuniversitar de relații internaționale era mutat de Ceaușescu, în debutul deceniului șapte, de la Universitatea București la universitatea de partid „Ștefan Gheorghiu”. Erau sădiți astfel germeii instituționali ai deceniului închiderii. Este vorba despre anii '80.

De remarcat că Mircea Malița nu doar că s-a implicat activ în organizarea acestui curs post-universitar de doi ani de zile în cadrul Universității București. Mircea Malița este concomitent și semnatarul unui reper al producției intelectuale prilejuită de acest program educațional. Este vorba despre lucrarea *Diplomația. Școli și instituții* în debutul căreia se precizează faptul că este rezultatul travaliului intelectual depus de autor la Cursul postuniversitar de pe lângă Universitatea București. Ce e interesant la această lucrare, dincolo de perspectiva enciclopedică asupra diplomației, e viziunea de tipul mării strategii articulată de autor. „Diplomația nu elaborează politica; ea este o tehnică în slujba unei anumite politici. Aparatul diplomatic nu fixează scopurile politicii externe ale unui stat. (...) El este chemat ca prin toate mijloacele, prin activitatea lui și folosind specificul domeniului diplomatic, să pună în valoare și să realizeze în cele mai bune condiții politica statului”³⁶. Teoretic, cartea în discuție poate fi parcursă de oricine. În realitate, cartea se adresează unui număr relativ restrâns de cititori. Este vorba în special de personalul diplomatic și de un public educat, preocupat de problemele legate de statalitate, securitate și politică externă³⁷. Având în vedere conținutul și publicul lucrării, *Diplomația. Școli și instituții* relevă un Mircea Malița în rol de gânditor al mării strategii (*intellectual of statecraft*), aspect care completează fericit calitatea de practicant al mării strategii a Deceniului Deschiderii.

Academicianul Malița afirmă însă că altul a fost cel mai important moment al anului 1962. Startul Deceniului Deschiderii este dat în realitate de scrisoarea trimisă de Corneliu Mănescu Statelor Unite ale Americii la scurt timp după criza rachetelor. Se preciza în această scrisoare că România nu va fi niciodată implicată într-un conflict sau într-o alianță îndreptată împotriva Statelor Unite. Scriso-

³⁵ Mircea Malița, Dinu C. Giurescu, *Zid de pace, turnuri de frăție. Deceniul deschiderii: 1962-1972*, București, Ed. Compania, 2011, p. 46.

³⁶ Mircea Malița, *Diplomația. Școli și instituții*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1970, p. 37.

³⁷ Perry Anderson, *American Foreign Policy and Its Thinkers*, London, Verso, 2015, p. 156.

area în discuție marchează de altfel prima etapă a strategiei Deceniului Deschiderii, respectiv obținerea unei deschideri tacite din partea Occidentului. Care începe să se manifeste de altfel un an mai târziu, după ce Mirea Malița se întâlnește cu Averell Harriman, fost ambasador al Statelor Unite în Marea Britanie și în Uniunea Sovietică, căruia i se aduce la cunoștință dorința României de a avea raporturi normale cu Statele Unite. Pe scurt, România nu dorea să fie tratată ca ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia, ci dorea „să fie scoasă din coș”³⁸. Consecințele acestei discuții nu s-au lăsat așteptate. România devine parte a operațiunii PACKERS și mediază comunicarea dintre Washington și Pekin în vederea negocierilor pentru încetarea Războiului din Vietnam în timpul administrației Johnson. Interesant este că România putea obține deschiderea necesară din partea Statelor Unite pentru a media comunicarea cu China și în mandatul administrației Nixon. Relevantă în acest sens este vizita lui Richard Nixon la București din 1967, când viitorul președinte american este întâmpinat chiar de Mircea Malița, adjunctul ministrului român de externe. Nixon și Malița au discutat despre relațiile politice cordiale dintre China și România și despre modul în care se produce interacțiunea dintre Pekin și București. „Voi lucrați cu ei, dar lucrează normal chinezii, vorbesc normal sau se pronunță așa enigmatic cu voi, ca în relațiile cu noi? Și atunci sigur că era un moment de oportunitate ca și la noi să se dezvolte o asemenea linie de intermediere americano-chineză, în cazul în care Nixon câștiga alegerile. Dar la acea oră, în 1967, n-aș putea să spun că toată lumea a fost egal pregătită pentru șansa enormă care s-a ivit, așa cum au făcut pakistanezii, de pildă”³⁹. Eforturile direcției coordonate la acea vreme de Mircea Malița, o direcție care nu avea în competență China și Vietnam, apropie România de procesul intermedierei americano-chineze. Din pricina unor încurcături birocratice, deschiderea obținută de Mircea Malița nu este însă valorificată, așa încât reconcilierea dintre China și Statele Unite, al cărei climax îl constituie vizita Președintelui Nixon la Pekin în 1972, este atribuită lui Henry Kissinger și sursei pakistaneze a acestuia.

Potrivit Academicianului Malița, în ultima etapă a Deceniului Deschiderii înțeles drept crescendo strategic, România urma să adopte poziții diferite la ONU față de Uniunea Sovietică și de ceilalți membri ai blocului comunist. Ceea ce s-a și întâmplat. România a repurtat o serie de victorii diplomatice la ONU în perioada deceniului deschiderii. În 1962, anul crizei rachetelor din Cuba, România se eschiva de la linia dictată de Uniunea Sovietică și condamna, în acord cu dreptul internațional, blocada maritimă impusă de Washington Havanei. Opoziția fățișă avea însă să apară un an mai târziu, în 1963, când în Comitetul Politic al ONU urma să se voteze rezoluția privind decizia țărilor latino-americane de a crea o regiune denuclearizată. Uninunea Sovietică și blocul comunist urmau să se abțină, iar Cuba să voteze împotriva deciziei menționate. Toate aceste episoade de disidență politico-diplomatică, a căror magnitudine e greu de perceput astăzi la adevărata lor intensitate, l-au avut în prim-plan pe Mircea Malița. Care

³⁸ Mircea Malița, Dan Dungaciu, *Istoria prin ochii diplomatului*, București, Ed. Rao, 2014, p. 219.

³⁹ *Ibidem*, pp. 255-256.

pomenește, pentru episoadele de mai sus, referențialul forjat de Gheorghe Maurer pentru raporturile României cu Uniunea Sovietică. Bucureștii nu putea să comunice direct Moscovei că nu împărtășește poziția sovietică. Cu toate acestea, Mircea Malița a primit instrucțiuni de la București să voteze favorabil inițiativa țărilor latino-americane. Cu o mențiune însă. Să discute în termeni favorabili despre votul de blam dat de Cuba în raport cu decizia în discuție. „Când eu am zis *da* la votul nominal, președintele olandez a fost atât de mirat, încât mi-a cerut să repet: *Romania, please repeat!* Era, într-adevăr, primul vot diferit de cel al blocului estic exprimat într-o chestiune politică”⁴⁰. Deceniul Deschiderii s-a concretizat și în alte succese majore pentru România în arealul diplomației multilaterale. Bunăoară, în 1965, România insera pe agenda celei de a XX-a sesiuni a Adunării Generale a ONU punctul referitor la *Acțiuni pe plan regional privind îmbunătățirea relațiilor de bună vecinătate dintre state europene cu sisteme social-politice diferite*, inițiativă susținută inclusiv de anumite state membre NATO. Rezoluția adoptată la inițiativa României era prima de acest tip din istoria ONU care reliefa importanța procesului de destindere din Europa, anticipând cu cel puțin cinci ani doctrina *détente* proiectată de Washington și Moscova în debutul anilor '70. În 1969, Adunarea Generală a ONU declara anii '70 ca deceniu al dezarmării. România participa încă din 1960 la dezbaterile privind dezarmarea și controlul armamentului, fiind un factor activ în negocierea *Tratatului privind neproliferarea armelor nucleare* în comitetul celor 18 state, tratat pe care îl semna în iulie 1968. Ambasadorul Nicolae Ecobescu consideră că România a avut șapte inițiative majore la ONU în perioada Războiului Rece. Dintre acestea, patru au fost formulate în deceniul deschiderii, la finalul căruia, în 1972, România introducea pe agenda Adunării Generale a ONU punctul intitulat *Cresterea rolului Organizației Națiunilor Unite în menținerea și întărirea păcii și securității internaționale, în dezvoltarea cooperării între toate națiunile și în promovarea normelor dreptului internațional în relațiile dintre state*. În 2001, la aproape trei decenii distanță, Ambasadorul Liviu Bota iniția reforma OSCE din poziția de Președinte al Consiliului Permanent. Prima măsură de modernizare a OSCE, legată direct de inițiativa României la ONU din 1972, se intitula *Întărirea rolului OSCE și sporirea importanței organizației pentru statele participante*.

Dar probabil că cea mai importantă victorie reputată de România la ONU a constituit-o desemnarea ministrului de externe Corneliu Mănescu ca Președinte al celei de a XXII-a Sesiuni a Adunării Generale în 1967-1968. Numirea lui Mănescu încununa disidența politică a României în cadrul blocului comunist, o expresie a acestei disidențe de catifea constituind-o și poziția generală a României față de conflictele din Orientul Mijlociu. Faptul că România refuza după Războiul arabo-israelian din 1967 să rupă relațiile cu Tel-Avivul și să condamne Israelul, așa cum procedaseră Uniunea Sovietică și sateliții aceștia, nu era un fapt izolat. Încă din 1956, în contextul primului conflict arabo-israelian, România fusese solicitată de Israel ca mediator în tratativele de pace cu Egiptul. Angrenarea în tratativele de pace se datora anvergurii pe care România o avea în zona Orien-

⁴⁰ Mircea Malița, Dinu C. Giurescu, *Zid de pace, turnuri de frăție. Deceniul deschiderii: 1962-1972*, București, Ed. Compania, 2011, p. 4.

tului Mijlociu la începutul anilor '60, când se clasa pe locul secund la nivel mondial în materie de export de utilaje pentru foraj și rafinării și pe locul trei în lume în ceea ce privește producția de astfel de echipamente⁴¹. De altfel, cu ocazia întâlnirii dintre Maurer și Lyndon Baines Johnson din iunie 1967, când primul ministru român i se solicită deschis implicarea diplomatică pentru obținerea unui acord între Pekin și Washington, cei doi oameni de stat au discutat situația geopolitică din Orientul Mijlociu, ocazie cu care Maurer a precizat că România nu se putea ralia poziției Uniunii Sovietice, exponenta unei politici intruzive în afacerile interne ale țărilor arabe. De altfel, administrația Johnson avea să se bazeze masiv, începând cu anul 1968, pe asistența României în deschiderea unui canal de comunicare între Statele Unite și China. Demersul, ce purta numele de cod PACKERS, după numele echipei câștigătoare a NFL în 1967, a fost unul încununat de succes, Maurer reușind să convingă partea chineză să admită negocierile directe dintre Washington și Hanoi. Pentru a recunoaște importanța României, administrația Johnson a propus Bucureștiul drept capitala europeană în care să debuteze negocierile oficiale de pace dintre Washington și Hanoi. Moscova a propus Varșovia, soluția de compromis fiind Parisul. „Deși Johnson a continuat să facă presiuni pentru ca negocierile de pace din mai 1968 să se desfășoare în România, Moscova și Hanoi au dat un ultimatum comun, insistând ca locația să fie Varșovia sau Parisul, fiind ales acesta din urmă deoarece reprezenta varianta răul cel mai mic”⁴².

După vizitele din China și din Coreea de Nord din 1971, Nicolae Ceaușescu declanșa mini-revoluția culturală, ale cărei teze reafirmau realismul socialist care tocmai fusese abandonat de partid⁴³. Realismul socialist reproducea un „comunism accentuat care nu mergea bine mână în mână cu apropierea de restul lumii”⁴⁴. Deloc paradoxal, revoluția culturală îi epura tocmai pe cei care se străduiseră să elaboreze o politică externă independentă pentru România. În capul listei, potrivit lui Mircea Malița, erau Maurer, Bodnăraș și Mănescu. Cu toate că Deceniul Deschiderii se termină în 1972, România a mai beneficiat și în anii '70 de inerția strategică a doctrinei Dej-Maurer care a continuat să propulseze politica externă a Bucureștiului. Repudierea doctrinei Dej-Maurer sau a marii strategii a Deceniului Deschiderii a dat naștere, în anii '80, deceniul închiderii.

BIBLIOGRAFIE

- Anderson, Perry, *American Foreign Policy and Its Thinkers*, London, Verso, 2015.
Avram, Ion, „Secvențe din politica externă a României” în *Pagini din diplomația României*, Iași, Ed. Junimea, 2012.
Betea, Lavinia, *Partea lor de adevăr*, București, Ed. Compania, 2008.

⁴¹ Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, București, Ed. Rao, 2011, p. 299.

⁴² *Ibidem*, p. 268.

⁴³ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 2012, p. 185.

⁴⁴ Mircea Malița, Dinu C. Giurescu, *Zid de pace, turnuri de frăție. Deceniul deschiderii: 1962-1972*, București, Ed. Compania, 2011, p. 113.

- Boys, James D., *Clinton's Grand Strategy. US Foreign Policy in a Post-Cold War World*, New York, Bloomsbury, 2015.
- Brands, Hal, *What Good is Grand Strategy? Power and Purpose in American Statecraft from Harry S. Truman to George W. Bush*, London, Cornell University, 2014.
- Căpușan, Andrei Alexandru, *Diplomați români de elită*, Vol. II, București, Ed. Ars Docendi, 2009.
- Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 2012.
- Dueck, Colin, *The Obama Doctrine. American Grand Strategy Today*, New York, Oxford University Press, 2015.
- Dungaciu, Dan, „Deceniul deschiderii“ în *Enciclopedia Relațiilor Internaționale. Teorii, doctrine, instituții*, București, Ed. Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2015.
- Ecobescu, Nicolae, „Distanțarea de Moscova – o opțiune strategică ireversibilă a României“ în Ambasador Nicolae Ecobescu (coord.), *România, supraviețuire și afirmare prin diplomatie în anii Războiului Rece*, Vol. I, București, Fundația Europeană Titulescu, 2013.
- Ecobescu, Nicolae, „România la Națiunile Unite în anii '60 și '70: Prezență activă, creatoare, constructivă“ în Ambasador Nicolae Ecobescu (coord.), *România supraviețuire și afirmare prin diplomatie în anii Războiului Rece*, Vol. IV, București, Fundația Europeană Titulescu, 2014.
- Gowan, Peter, *A Calculus of Power. Grand Strategy in the Twenty-First Century*, London, Verso, 2010.
- Kurlantzick, Joshua, *State Capitalism. How the Return of Statism Is Transforming the World*, New York, Oxford University Press, 2016.
- Layne, Christopher, *The Peace of Illusions. American Grand Strategy from 1940 to the Present*, London, Cornell University Press, 2006.
- Malița, Mircea, *Diplomația. Școli și instituții*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1970.
- Malița, Mircea; Giurescu, Dinu C., *Zid de pace, turnuri de frăție. Deceniul deschiderii: 1962-1972*, București, Ed. Compania, 2011.
- Malița, Mircea; Dungaciu, Dan, *Istoria prin ochii diplomatului*, București, Ed. Rao, 2014.
- Nation, Craig R., *Black Earth, Red Star. A History of Soviet Security Policy, 1917-1991*, London, Cornell University Press, 1992.
- Ouimet, Matthew J., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, London, The University of North Carolina Press, 2003.
- Watts, Larry, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al blocului sovietic cu România*, București, Ed. Rao, 2011.
- (http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/inexistentă-unui-plan-valev-1964).